

I. ROZPRAWY

CEZARY KUNDEREWICZ (Łódź)

Fragmenty nieznanych sumeryjskich zbiorów prawnych

Oprócz sumeryjskich kodeksów Ur-Nammu¹ i Lipit-Isztara² zachowały się jeszcze dwa teksty zawierające przepisy z nieznanych sumeryjskich zbiorów prawnych, sporządzonych prawdopodobnie za czasów dynastii z Isin i Larsy (c. 1960—1700 p.n.e.)³.

1. Pierwszy z tych tekstów, to opublikowana w roku 1915 przez asyriologa amerykańskiego A. T. Clay'a⁴ starobabilońska tabliczka gliniana nr 28 ze zbiorów Yale University, pochodząca z Uruku⁵. Jest to pełne błędów i opuszczeń dyktando babilońskiego studenta-pisarza Bêlšunu, ćwiczącego się w pisaniu tekstów prawnych w języku sumeryjskim⁶. Tekst na przedniej stronie tabliczki jest bardzo uszkodzony i całkowicie nieczytelny. Na odwrocie zachowały się dwie kolumny tekstu, z których jedna ma 37, a druga 35 wierszy⁷. Zawierają one dziewięć przepisów prawnych z nieznanego sumeryjskiego zbioru (lub zbiorów) praw. W polskim przekładzie te przepisy mają następujące brzmienie.

Tabliczka YBT I, nr 28

- § 1. Jeśli [ktoś] potrąca córkę jakiegoś [wolnego] człowieka [i] ona traci swój płód, zapłaci 10 sykli srebra.
§ 2. Jeśli [ktoś] uderza córkę jakiegoś [wolnego] człowieka [i] ona traci swój płód, zapłaci 1/3 miny srebra.

¹ Zob. *Czasopismo Prawno-Historyczne* (CPH) X, 1958, z. 2, s. 9—18.

² CPH XI, 1959, z. 2, s. 27—43.

³ R. Haase, *Einführung in das Studium keilschriftlicher Rechtsquellen*, Wiesbaden 1965, s. 21.

⁴ A. T. Clay, *Miscellaneous Inscriptions in the Yale Babylonian Collection*, Yale Oriental Series, Babylonian Texts, I, New Haven 1915, s. 18—27; Zob. także G. Furlani, *Leggi dell'Asia Anteriore antica*, Roma 1929, s. 2; H. Grossmann, *Altorient. Texte zum Alten Testament*, Leipzig 1929, s. 411; B. Meissner, *Babylonien und Assyrien*, Heidelberg 1920, s. 150—151; S. Langdon, *Journal of Royal Asiatic Society*, 1920, s. 503—514.

⁵ G. R. Driver, J. C. Miles, *The Babylonian Laws*, I, Oxford 1952, s. 12.

⁶ Ibidem, s. 13—14.

⁷ Ibidem, s. 12.

- § 3. Jeśli [ktoś] podczas swej umówionej podróży trasę zmienia i powoduje utratę łodzi, panu łodzi odszkodowanie odpowiadające wartości jego własności zapłaci.
- § 4. Jeśli [ktoś] swemu ojcu i swojej matce mówi: „Nie jesteś moim ojcem! Nie jesteś moją matką!”, dom, pole, ogród, niewolników i [inne] mienie utraci i tego syna za pełną cenę się sprzeda. Jego ojciec i jego matka powiedzą mu: „Nie jesteś naszym synem!”. Z pobliza domu odejdzie.
- § 5. Jeśli jego ojciec i jego matka [mówią]: „Nie jesteś naszym synem!”, opuści [ojciec i matka] dom [?] w mieście.
- § 6. Jeśli [ktoś] córkę jakiegoś [wolnego] człowieka na ulicy zabiera jako żonę, gdy ojciec i jej matka o tym nie wiedzieli, „Ja [chcę wziąć za żonę] ją!” jej ojcu i jej matce powie. Jej ojciec i jej matka dadzą mu ją za żonę.
- § 7. Jeśli [ktoś] córkę jakiegoś [wolnego] człowieka z ulicy zabiera jako żonę, gdy jej ojciec i matka o tym wiedzieli, ten który ją zabrał jako żonę będzie ujęty i skazany. W domu bożym będzie...
- § 8. Jeśli [wół] w zagrodzie lew pożera, nieszczęście to dotknie własność.
- § 9. Jeśli wół z zagrody przepada, wół za wół [będzie właścicielowi dany].

2. Drugi tekst, składający się z trzech grup przepisów, znajduje się w traktacie znanym pod nazwą „*Seria ana ittišu*”⁸, przeznaczonym dla użytku studentów ze szkół prawa w Nippur oraz dla pisarzy sporządzających dokumenty prawne w języku sumeryjskim i akadyjskim⁹. Traktat pochodzi prawdopodobnie z okresu po zdobyciu miasta Nippur przez Hammurabiego, lecz przed opublikowaniem Kodeksu tego władcy¹⁰. Dochowane do naszych czasów kopie znacznej części traktatu *ana ittišu*, reprezentujące recenzje z Niniwy i Assuru, pochodzą z czasów nowoasyryjskich¹¹. Traktat składał się prawdopodobnie z siedmiu tabliczek zawierających po cztery kolumny tekstu (ok. 1800 wierszy). Na każdej stronie tabliczki kolumna lewa zawiera tekst sumeryjski, prawa zaś — akadyjski jego przekład. Traktat obejmuje w zasadzie terminy, zwroty i klauzule z umów, ale w niektórych jego częściach zostało podane po kilka przepisów prawnych z nieznanych zbiorów sumeryjskich. Siedem przepisów z tabliczki 7 opublikował w roku 1879 P. Haupt, który nazwał je „sumeryjskimi prawami familijnymi”¹². Ponadto w dodatku do tabliczki 4 znajdują się cztery przepisy prawne, a w dodatku do tabliczki 7 — pięć takich przepisów¹³. Oto ich przekład polski.

⁸ B. Landsberger, *Die Serie ana ittišu*. Roma 1937. *Materialien zum sumerischen Lexicon*, I.

⁹ G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 25.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Die sumerischen Familiengesetze (zob. Akkadische und sumerische Keilschrifttexte, AB, I, Leipzig). Por. też G. Furlani, o. c., s. 1—2; G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 25; B. Landsberger, o. c., s. 101—104.

¹³ B. Landsberger, o. c., s. IV—V, 68—69, 105—106 oraz R. Haase, o. c., s. 21.

Przepisy prawne z traktatu „*ana ittišu*”¹⁴

1) Dodatek do tabliczki 4 (verso w. 1—13, recto w. 1—7; rec. z Assuru)

- § 1. Jeśli zbyt ciężkim jarzmem [?] kości wołu przełamie[?], do [wysokości] pełnej jego ceny srebro odważy.
- § 2. Jeśli oko wołu zniszczy, do [wysokości] połowy jego ceny srebro odważy.
- § 3. Jeśli nie może zapłacić [?], połowę [?]...
- § 4. ...łódź...do jej przystani odprowadzi, poza opłatą za najem...jej panu odmierzy. Pan...

2) Tabliczka 7 (kol. III, w. 23—45; kol. IV, w. 1—22. rec. z Niniwy)

- § 1. Jeśli syn mówi do swego ojca: „Nie jesteś moim ojcem!”, ten ogoli mu głowę, opatrzy go znakiem niewolniczym [i] sprzeda go za srebro.
- § 2. Jeśli syn mówi do swojej matki: „Nie jesteś moją matką!”, ogoli mu pół głowy, będą prowadzić dookoła miasta i wyrzuci go z domu.
- § 3. Jeśli ojciec mówi do swego syna: „Nie jesteś moim synem!”, traci dom i mur.
- § 4. Jeśli matka mówi do swego syna: „Nie jesteś moim synem!”, traci dom i sprzęty.
- § 5. Jeśli żona znienawidziła swego męża i mówi: „Nie jesteś moim mężem!”, wrzuci się ją do rzeki.
- § 6. Jeśli mąż mówi żonie: „Nie jesteś moją żoną!”, odważy pół miny srebra.
- § 7. Jeśli jakiś [wolny] człowiek oddał w najem niewolnika, a [ten] umiera, przepada, ucieka, przerywa pracę lub choruje, [wynajmujący] odmierzy 1 sūtu jęczmienia jako jego dniówkę [najemcy].

3) Dodatek do tabliczki 7 (kol. III, w. 1—19; rec. z Assuru)

- § 1. Jeśli nie może uiścić srebra, odmierzy mu jęczmień według bieżącego kursu.
- § 2. Jeśli nie może odmierzyć jęczmienia, doda jako procent do 1 gur 10 sūtu jęczmienia.
- § 3. Jeśli nie może uiścić srebra, a [cena na] jęczmień spada [?] może w końcu roku odmierzyć jęczmień i procent od niego.
- § 4. Jeśli jest srebro, doda jako procent do 1 miny 12 sykli srebra.
- § 5. Jeśli nie może uiścić srebra, za 1 sykl srebra odmierzy 1 gur jęczmienia.

3. Paragrafy 1 i 2 tabliczki YBT, I, nr 28 dotyczą odpowiedzialności za uderzenie kobiety ciężarnej powodujące poronienie, a więc kwestii uregulowanej przez prawo hetyckie, asyryjskie, hebrajskie i babilońskie

¹⁴ Traktat został tak nazwany od jego początkowych słów, które mają znaczenie „W jego czasie” lub „Zgodnie z jego wyznaczonym terminem” bądź „Zgodnie z jego notyfikacją”. Zob. G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 25 oraz t. II, s. 308 i n.; M. San Nicolo, *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, XVI, 1950, s. 431, uw. 17.

(w §§ 209—214 Kodeksu Hammurabiego)¹⁵. W omawianych paragrafach zwraca uwagę przede wszystkim to, że mówią one o ciężarnej „córce jakiegoś (wolnego) człowieka”, nie zaś o kobiecie zamężnej. Nie oznacza to jednak, aby w tym wypadku ochroną były objęte niezamężne kobiety będące w ciąży lub ich nie urodzone dzieci. Prawodawca użył wyżej wymienionego terminu dla zaznaczenia, że przepis dotyczy zamężnych kobiet należących do warstwy wolnej ludności¹⁶. Kara przewidziana w §§ 1 i 2 zależy jest od tego, czy uderzenie było nieumyślne, czy też umyślne. W pierwszym wypadku sprawca płacił 10, w drugim 20 sykli srebra. Należy podkreślić, że dla wyraźnego rozróżnienia nieumyślnego i umyślnego uderzenia zostały użyte w §§ 1 i 2 odmienne wyrażenia („potrąca”, „uderza”). Jest rzeczą zastanawiającą, że tego rozróżnienia nie ma w odpowiednich paragrafach K. H., które dotyczą tylko uderzenia umyślnego powodującego poronienie¹⁷. Paragraf 209 K. H. przewiduje w tym wypadku karę pieniężną w wysokości 10 sykli srebra. Ani w § 1, ani w § 2 nie jest powiedziane, komu sprawca płacił karę. Można tylko domyślać się, że należna kwota przypadła mężowi uderzonej kobiety, jako kompensata za utracone dziecko¹⁸.

Paragraf 3 omawianej tabliczki, podobnie jak art. 5 Kodeksu Lipit-Isztara (K.L.), art. 5 zbioru praw z Esznunny (Z.E.) i §§ 236—238 K.H. reguluje kwestię odpowiedzialności za spowodowanie utraty wynajętej łodzi. W § 3 nie jest ściśle określona osoba najemcy łodzi, należy jednak przypuszczać, że chodzi tutaj, tak jak w art. 5 K.L., art. 5 Z.E. i § 236 K.H., o żeglarza, który wynajął łódź od jej właściciela. Ale podczas gdy art. 5 Z.E. i § 236 K.H. mówią wyraźnie o tym, że utrata łodzi (Z.E.: zatonięcie; K.H.: zatonięcie lub zniszczenie) nastąpiła wskutek niedbalstwa żeglarza; § 3 tabliczki YBT, I, nr 28 i art. 5 K.L. mówią o utracie wynajętej łodzi wskutek zmiany umownie ustalonej trasy rejsu. Jednakże trzeba pamiętać, że zarówno w wyżej wymienionym przepisie esznuńskim, jak i w odpowiednim przepisie K.H., przyjęty jest pogląd, że sam fakt spowodowania utraty łodzi przez żeglarza, który z tytułu wykonywanego zawodu powinien doprowadzić szczęśliwie łódź do portu docelowego, jest niezbitym dowodem niedbalstwa żeglarza¹⁹. Artykuł 5 Z.E. przewiduje, iż żeglarz, który spowodował utratę łodzi, zapłaci „za wszystko, czego zatonięcie spowodował” (a więc obejmuje także utratę ładunku łodzi przewidzianą w § 237 K.H.), podczas gdy § 3 omawianej

¹⁵ Zob. G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 415—416.

¹⁶ Tak samo jest w §§ 209—210 K.H., inaczej zaś w prawie asyryjskim. Zob. G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 413—414.

¹⁷ Ibidem, s. 413, uw. 6. Być może, iż w wypadku nieumyślnego uderzenia, które spowodowało poronienie, prawo babilońskie zezwalało na złożenie przysięgi oczyszczającej.

¹⁸ Ibidem, s. 415.

¹⁹ Ibidem, s. 431, 461—466. Por. § 9 tabl. YBT, I, nr 28. Zob. także E. Schlechter, *Les lois d'Ešnunna*, Paris 1954, s. 102—103, uw. 21.

tabliczki głosi, iż żeglarz obowiązany jest zapłacić właścicielowi łodzi odszkodowanie w wysokości odpowiadającej wartości łodzi; także § 236 K.H. nakłada na żeglarza obowiązek dania właścicielowi łodzi równowartości.

Paragrafy 4 i 5 tabliczki YBT, I, nr 28 dotyczą zaprzeczenia stosunku „synostwa” (*mārūtum*), a więc kwestii uregulowanej (w ograniczonym zakresie) w §§ 191—193 K.H. Z § 4 omawianej tabliczki wynika, że zaprzeczenie tego stosunku przez przybranego syna pociągało za sobą surową karę. W tym wypadku tracił on należną mu część spadkową po swym przybranym rodzicu i mógł być sprzedany jako niewolnik. Równocześnie następowało ze strony przybranego ojca i przybranej matki zerwanie stosunku „synostwa” przez wypowiedzenie słów: „Nie jesteś naszym synem!”. Te wszystkie karne konsekwencje są całkiem zrozumiałe, jeśli się weźmie pod uwagę, że w starożytnej Mezopotamii stosunek „synostwa” miał głównie na celu przybranie przez osoby bezdzietne syna, który by zapewnił kontynuację istnienia rodziny i sprawowałby obrzędy kultu zmarłych przodków po śmierci adoptującego. Kwestia kontynuowania działalności zawodowej przybranego ojca i zapewnienia jemu lub przybranej matce utrzymania na starość odgrywały jednak również niewątpliwie ważną rolę²⁰. Przepis § 5 chroni przybranego syna przed bezpodstawnym zerwaniem stosunku „synostwa” przez przybranych rodziców przewidując dla nich w tym wypadku karę utraty domu w mieście²¹.

Paragraf 6 tabliczki YBT, I, nr 28 dotyczy kwestii podobnej do poruszonej w art. 27—28 Z.E. i § 128 K.H. Omawia on wypadek zabrania z ulicy niezamężnej kobiety przez mężczyznę w celu współżycia z nią bez zapytania rodziców jej o zgodę na małżeństwo. W tym wypadku sprawca porwania obowiązany był zwrócić się do rodziców o wyrażenie tej zgody, a więc obowiązany był ożenić się z porwaną zawierając z jej rodzicami odpowiednią umowę²².

Paragraf 7 tejże tabliczki przewiduje prawdopodobnie karę śmierci

²⁰ G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 383 i n.; J. Kohler i A. Ungnad, *Hammurabi's Gesetz*, III, 24 (13—15). B. Meissner, o. c., s. 427—429; I. Mendelsohn, *Slavery in the Ancient Near East*, New York 1949, s. 22—23.

²¹ Zob. M. Schorr, *Altbabylonische Rechtsurkunden*, Leipzig 1913, s. 16 i n.; np. w dokumencie nr 8 (w umowie w sprawie „synostwa” z czasów Hammurabiego) znajdują się następujące postanowienia: „Jeśli w przyszłości Szamasz-abili do Bunini-abi i Huszutum »Nie jesteś moim ojcem«, »Nie jesteś moją matką!« powie, po ostrzyżeniu mu głowy oni za srebro go sprzedadzą. Jeśli zaś, na odwrót, Bunini-abi i Huszutum do Szamasz-abili, ich syna: »Nie jesteś moim synem!« powiedzą, utracą dom i sprzęt”.

²² G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 248. Por. E. Szlechter, o. c., s. 49—50; G. R. Driver, J. C. Miles, *The Assyrian Laws*, Oxford 1935, s. 52—59, 216—220; A. Falkenstein, *Die neusumerischen Gerichtsurkunden*, München 1957, II, s. 23—25; I, s. 98 i n.

za zabranie z ulicy niezamężnej kobiety w celu współżycia z nią wbrew woli jej rodziców. Podobny wypadek uwzględniony jest w art. 26 Z.E., gdzie przewidziana jest kara śmierci za uprowadzenie siłą cudzej narzeczonej i pozbawienie jej dziewictwa²³.

Odpowiednikami §§ 8 i 9 omawianej tabliczki są w Kodeksie Hammurabiego §§ 266 i 263²⁴. Jednakże § 8 tabliczki YBT, I, nr 28 zawiera tylko konkretne, typowe uregulowanie kwestii, kto poniesie szkodę w wypadku pożarcia wołu w zagrodzie przez lwa, zaś w § 266 K.H. zostało wprowadzone także ogólne pojęcie „dopustu bożego” oraz przewidziane, że właściciel wołu poniesie szkodę tylko w tym wypadku, jeśli pasterz, pod którego opieką wół się znajdował, złoży przysięgę oczyszczającą, że należycie pilnował zagrody. Paragraf 9 omawianej tabliczki, jak i § 263 K.H. przewidują, iż pasterz, który dopuścił do utraty wołu²⁵ oddanego pod jego opiekę, musi dać właścicielowi w zamian innego wołu. W tym wypadku odpowiedzialność pasterza jest niezależna od jego winy.

Paragrafy 1 i 2 dodatku do tabliczki 4 traktatu *ana ittišu* są odpowiednikami art. 35 K.L. oraz §§ 246 i 247 K.H., przy czym § 247 K.H. jest prawie dosłownym powtórzeniem art. 35 K.L. i § 2 omawianego tekstu, zaś § 246 K.H. różni się od § 1 omawianego tekstu tym, że mówi o przecięciu ścięgni na karku wołu oraz o złamaniu nogi tego zwierzęcia i przewiduje odszkodowanie w naturze (dostarczenie zdrowego zwierzęcia w zamian za okaleczone)²⁶. Częściowo tylko zachowany § 3 omawianego tekstu dotyczył zapewne tej samej kwestii co § 2 i zawierał postanowienie uwzględniające wypadek niemożności zapłacenia odszkodowania za uszkodzenie oka wołu. W jeszcze gorszym stanie zachował się § 4 omawianego tekstu. Na podstawie zachowanych słów można jedynie wyrazić przypuszczenie, że ten przepis regulował jakąś kwestię związaną z najmem łodzi²⁷.

Paragrafy 1—4 tabliczki 7 traktatu *ana ittišu*, podobnie jak §§ 4 i 5 tabliczki YBT, I, nr 28 i (w ograniczonym zakresie) §§ 191—193 K.H. dotyczą zerwania stosunku „synostwa”. Warto podkreślić, że §§ 1 i 2 przewidują odmienne kary za zaprzeczenie „synostwa” w stosunku do przybranego ojca i przybranej matki²⁸. W pierwszym wypadku jest to zaprzeczenie w niewolę, w drugim — hańbiące ogolenie głowy, oprowadzanie dookoła miasta i wypędzenie z domu. Paragrafy 3 i 4 chronią przybranego syna i przewidują kary za zerwanie stosunku „synostwa” przez przybranego ojca lub przez przybraną matkę. Przybrany ojciec

²³ E. Szlechter, o. c., s. 123—124.

²⁴ Zob. P. Koschaker, Sav. Z., Rom. Abt., XLI, s. 284 i n.

²⁵ Paragraf 263 K.H. mówi o utracie wołu lub owcy.

²⁶ Zob. P. Koschaker, o. c., s. 286—287; B. Landsberger, o. c., s. 220—221.

²⁷ Por. art. 5 K.L.

²⁸ Zob. M. Schorr, o. c., s. 17; P. Koschaker, *Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis Königs von Babylon*, Leipzig 1917, s. 204 i n.

traci „dom i mur” (zapewne: dom i obejście), przybrana matka zaś — „dom i sprzęty”. Wymienione kary są tak ciężkie, iż nasuwają wątpliwości, czy należy §§ 3 i 4 rozumieć w sensie literalnym²⁹. Być może, iż istotny sens §§ 3 i 4 jest ten, że przybrany syn, z którym przybrany ojciec lub przybrana matka zerwali bez przewinienia z jego strony stosunek „synostwa”, zachowuje swą część spadku po nich, którą otrzyma po ich śmierci.

Paragrafy 5 i 6 omawianej tabliczki, odpowiedniki §§ 138—140 i 142—143 K.H., regulują kwestię rozwodu. W przeciwieństwie do §§ 142 i 143 K.H. § 5 tabliczki 7 traktatu *ana ittišu* nie bierze pod uwagę, z jakich przyczyn kobieta znienawidziła swego męża oraz odmawia mu praw małżeńskich, i przewiduje w tym wypadku dla kobiety karę wrzucenia do rzeki. Także § 6 omawianej tabliczki różni się od swych odpowiedników w K.H. Nie są w tym paragrafie uwzględnione kwestie posagu i daru ślubnego ani też przynależności społecznej męża oraz jego winy, lecz ustanowione jest tylko odszkodowanie dla kobiety w wypadku rozwodu z inicjatywy jej męża, który dokonywał tego aktu przez wypowiedzenie słów: „Nie jesteś moją żoną!”³⁰.

Paragraf 7 omawianej tabliczki dotyczy odpowiedzialności majątkowej pana za niewykonanie pracy przez jego niewolnika, którego oddał w najem i pobrał opłatę z góry. Trzeba tu zaznaczyć, że przewidziana w tym przepisie dniówka kilkakrotnie przewyższa dniówkę za najem niewolnika spotykaną w starobabilońskich umowach³¹.

Przepisy zawarte w dodatku do tabliczki 7 serii *ana ittišu* dotyczą, podobnie jak art. 18^a—21 Z.E. i §§ 88—96 K.H., spłaty pożyczek. Dłużnik, który nie mógł zwrócić pożyczki otrzymanej w srebrze, mógł ją uiścić jęczmieniem według bieżącego (§ 1) lub stałego kursu (§ 5: za 1 sykl srebra 1 gur jęczmienia)³². Jeśli dłużnik nie mógł uiścić pożyczki w jęczmieniu, doliczano do niej jako procent 10 sūtu za każdy gur (= 30 sūtu), tj. 33 1/3% (§ 2). Identyczna stopa procentowa przy pożyczkach w jęczmieniu przewidziana jest w art. 18^a i 20 Z.E. i w §§ 88 i 89 K.H.³³. W wypadku jeśli by dłużnik nie mógł uiścić pożyczki w srebrze, a jednocześnie cena na jęczmień spadała, wolno było uiścić jęczmień i procent

²⁹ G. R. Driver, J. C. Miles, *The Babylonian Laws*, I, s. 399 i n.; M. David, *Adoption im altbabylonischen Recht*, Leipzig, 1927, s. 90—91.

³⁰ G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 290 i n.; A. Falkenstein o. c., s. 108.

³¹ I. Mendelsohn, o. c., s. 59 i n. oraz J. G. Lautner, *Altbabylonische Personenmiete und Erntearbeiterverträge*, Leiden 1936, s. 126 i n.; B. Landsberger, o. c., s. 247 i n.; M. David, o. c., s. 2, uw. 11, 5, uw. 15. A. Falkenstein, o. c., s. I, s. 91 i n.; 120 i tamże uw. 6.

³² W § 89 K.H. jest mowa o kursie ustalonym w rozporządzeniu królewskim. Zob. W. F. Leemans, *Revue Internationale des Droits de l'Antiquite*, V, 1950 (Melanges Fernand De Visscher IV), s. 28 i n.

³³ C. Kunderewicz, CPH XVIII, 1966, z. 1, s. 21—22.

od niego w końcu roku, zapewne w okresie stabilizacji ceny na jęczmień (§ 3). Przy uiszczaniu pożyczki procentowej w srebrze należało dodać jako procent 12 sykli do każdej miny srebra (= 60 sykli), tj. 20% (§ 4). Przepisy art. 18^a i 21 Z.E. oraz §§ 88 i 89 K.H. przewidują taką samą stopę procentową przy pożyczkach w srebrze ³⁴.

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że zarówno przepisy zawarte w tabliczce YBT, I, nr 28, jak i w serii *ana ittišu* mają wielkie znaczenie dla interpretacji odpowiednich norm Kodeksu Hammurabiego i dokumentów prawnych z czasów pierwszej dynastii babilońskiej. Jednakże zawsze należy pamiętać, że sumeryjskie teksty szkolne mogą być niedokładne lub specjalnie spreparowane w celu nauczania babilońskich studentów terminologii prawnej ³⁵.

Cezary Kunderewicz (Warszawa)

LES FRAGMENTS DES RECUEILS INCONNUS DE LOIS SUMÉRIENNES

Résumé

Le présent article est une continuation d'une série de traductions en polonais des recueils de lois sumériennes et accadiennes publiées par le même auteur dans le „Czasopismo Prawno-Historyczne”. Cette fois l'auteur nous donne une traduction commentée des fragments des recueils inconnus de lois sumériennes contenus dans la tablette YBT, I, le n° 28 et dans la série „*ana ittišu*”. Les prescriptions de ces deux sources sont comparées aux prescriptions analogues du Code de Lipit-Ishtar, du recueil de lois d'Ešnunna et du Code de Hammurabi. L'auteur souligne l'importance des fragments en question pour l'interprétation des prescriptions du Code de Hammurabi et des documents juridiques du temps de la première dynastie babylonienne. Simultanément il avertit, qu'étant donné que les fragments des recueils inconnus de lois sumériennes sont des textes scolaires, il est fort possible qu'ils soient inexacts ou préparés spécialement à l'usage didactique.

³⁴ W. F. Leemans, o. c., s. 18.

³⁵ G. R. Driver, J. C. Miles, o. c., s. 26.